

З. В. Гбур,
к. держ. упр., докторант,
Національна академія державного управління при Президентові України, м. Київ, Україна

ЗАХОДИ ЩОДО ПІДВИЩЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

Z. Hbur,
PhD (public administration science), doctoral student,
National Academy of Public Administration under the President of Ukraine

MEASURES ON ENHANCING ECONOMIC SECURITY OF UKRAINE

У статті охарактеризовано підходи до тлумачення поняття економічної безпеки держави. Обґрунтовано засади, на яких формується економічна безпека, а саме: економічна незалежність, стабільність національної економіки, здатність до економічного саморозвитку, високий рівень самодостатності економіки, похідність від завдань економічного зростання. Виділено складові елементи економічної безпеки, а саме внутрішні складові економічної безпеки: сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, воєнно-економічна, технологічна, продовольча, соціальна, демографічна, екологічна та складова зовнішньоекономічної безпека, яка включає експортну та імпорتنу. З'ясовано, що у стратегії національної безпеки України виокремлено два напрями зміцнення, що пов'язані зі зниженням дії глобалізації — мінімізація негативного впливу на економіку зовнішньої кон'юнктури й наслідків світової фінансово-економічної кризи та оптимізація структури й обсягу зовнішнього боргу, недопущення неконтрольованого відпливу капіталу за межі держави. Виявлено найбільш актуальні виклики глобалізації та пов'язані з ними внутрішні та зовнішні загрози економічній безпеці України.

This article describes approaches to the interpretation of the concept of economic security of the state. The principles on which economic security is formed, namely: economic independence, stability of the national economy, ability to economic self-development, a high level of self-sufficiency of the economy, and the derivability of the tasks of economic growth are substantiated. The components of economic security, namely internal components of economic security, are as follows: raw material resources, energy, financial, military-economic, technological, food, social, demographic, environmental and constituent foreign-economic security, which includes export and import. It was clarified that in the strategy of national security of Ukraine two directions of strengthening are identified, which are related to the decrease of globalization — minimization of negative influence on the economy of the external environment and consequences of the global financial and economic crisis and optimization of structure and volume of external debt, prevention of uncontrolled outflow of capital outside the state. The most actual challenges of globalization and the related internal and external threats to economic security of Ukraine are revealed.

Ключові слова: економічна безпека, внутрішні та зовнішні загрози, економічна криза, світова економіка, заходи з підвищення економічної безпеки.

Key words: economic security, internal and external threats, economic crisis, world economy, measures to improve economic security.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ У ЗАГАЛЬНОМУ ВИГЛЯДІ ТА ЇЇ ЗВ'ЯЗОК ІЗ ВАЖЛИВИМИ НАУКОВИМИ ЧИ ПРАКТИЧНИМИ ЗАВДАННЯМИ

На сучасному етапі глобалізації та інтернаціоналізації господарських зв'язків проблема забезпечення економічної безпеки набуває пріоритетного значення для всіх країн світу. В Україні це питання постало особливо гостро, оскільки сучасні проблеми світової економіки посилюються в нашій державі багаторічною системою кризою. В сучасних українських реаліях тривала економічна криза, яка розпочалася ще у 90-х роках минулого століття, загострилася з приходом світової кризи у 2008 році та продовжується сьогодні на тлі падіння курсу національної валюти, загостренням відносин з Росією, яка анексувала в Україні Кримський півострів та активно підтримує сепаратистські настрої

на Сході України, проведення антитерористичної операції, що несе надпотужні бюджетні витрати негативно вплинуло на всі сфери національної безпеки.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ, В ЯКИХ ЗАПОЧАТКОВАНО РОЗВ'ЯЗАННЯ ЦЬОЇ ПРОБЛЕМИ І НА ЯКІ СПИРАЄТЬСЯ АВТОР, ВИДІЛЕННЯ НЕ ВИРІШЕНИХ РАНІШЕ ЧАСТИН ЗАГАЛЬНОЇ ПРОБЛЕМИ, КОТРИМ ПРИСВЯЧУЄТЬСЯ ОЗНАЧЕНА СТАТТЯ

Дослідження економічної безпеки, а також питання щодо її забезпечення останніми роками стали досить популярними у працях учених. Серед вітчизняних дослідників, які вивчали проблеми економічної безпеки, слід виділити О. Бандурку, О. Барановського, З. Вар-

налія, В. Гончарову, Я. Жаліла, Л. Кістерського, В. Мунтіяна, Г. Пастернака-Таранушенка та ін. Водночас ця проблема потребує подальших досліджень та розробок.

ФОРМУЛЮВАННЯ ЦІЛЕЙ СТАТТІ (ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ)

Основною метою дослідження є виявлення основних зовнішніх та внутрішніх загроз економічної безпеки України в умовах кризових явищ та визначення заходів, спрямованих на зміцнення економічної безпеки України.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ З ПОВНИМ ОБГРУНТУВАННЯМ ОТРИМАНИХ НАУКОВИХ РЕЗУЛЬТАТІВ

Світові процеси глобалізації, обрання європейського вектору розвитку, активізація міжнародних економічних зв'язків щодо інтегрування національної економіки у світову, вступ до провідних економічних та торговельних організацій, формування національної моделі господарювання, необхідної для підвищення ефективності промислового виробництва, спроможного до кризової резистентності, зумовлюють дослідження проблеми економічної безпеки.

У зарубіжній та вітчизняній літературі існує багато підходів до тлумачення поняття економічної безпеки держави за допомогою таких характеристик [6]:

- стійкість та стабільність, протидія внутрішнім і зовнішнім загрозам, під якими розуміємо міцність і надійність зв'язків між усіма елементами економічної системи, стабільність економічного розвитку держави, стійкість до стримування та знешкодження дестабілізуючих загроз-факторів;

- економічна незалежність, що характеризує насамперед можливість для будь-якого суб'єкта економічної безпеки самостійно приймати і реалізовувати стратегічні економічні та політичні рішення для розвитку, можливість використовувати національні конкурентні переваги для забезпечення стабільності та розвитку;

- самовідтворення та саморозвиток. Ця характеристика передбачає створення необхідних умов для ведення ефективної економічної політики та розширеного самовідтворення, забезпечення конкурентоспроможності національної економіки на світовій арені;

- національні інтереси. Ця характеристика визначає спроможність національної економіки захищати національні економічні інтереси.

На нашу думку, найбільш влучним визначенням цього поняття є таке: економічна безпека держави — це особливий стан економіки, який забезпечується стійкими та обгрунтованими методами нівелювання впливу загроз внутрішнього та зовнішнього середовища, при якому створюються належні умови для розвитку стабільної соціально-економічної системи.

Як зауважує М. Єрмошенко, поняття "економічна безпека" ґрунтується на таких засадах [4]:

- економічна незалежність — спроможність самостійно розробляти і здійснювати власну економічну політику, а також визначати і реалізувати національні економічні інтереси, можливість здійснення контролю з боку держави за національними ресурсами і державною власністю, спроможність залучення і утримання капіта-

лу на власній території, здатність приймати рівноправну участь у міжнародному розподілі праці і світовій торгівлі. Зрозуміло, що в умовах міжнародного розподілу праці і глобалізації економічна незалежність не може мати абсолютного характеру;

- стабільність національної економіки — стійкість і надійність економічної системи в цілому і всіх її елементів, спроможність держави захищати усі форми власності, створення державних гарантій для підприємницької діяльності, стримування або подолання дії чинників, що дестабілізують функціонування економіки;

- здатність до економічного саморозвитку — здатність економічної системи країни до стійкого розширеного відтворення, розвитку економічного, трудового і інтелектуального потенціалів країни, конкурентоспроможність національної економіки у міжнародних економічних відносинах;

- високий рівень самодостатності економіки — забезпечення її природними, трудовими, фінансовими, інтелектуальними, інформаційними ресурсами або безпечно імпортує заміщення деяких з них;

- похідність від завдань економічного зростання — залежність рівня забезпечення економічної безпеки від внутрішніх і зовнішніх умов, які складаються на даному етапі розвитку економіки і національних інтересів у цей період.

Серед теоретичних аспектів економічної безпеки вагоме місце посідає класифікація її складових елементів. Науковець О. Скорук виділяє такі складові елементи економічної безпеки [6]:

- внутрішні складові економічної безпеки: сировинно-ресурсна, енергетична, фінансова, воєнно-економічна, технологічна, продовольча, соціальна, демографічна, екологічна;

- зовнішньоекономічна безпека: експортна та імпортна.

У стратегії національної безпеки України виокремлено два напрями зміцнення, що пов'язані зі зниженням дії глобалізації — мінімізація негативного впливу на економіку зовнішньої кон'юнктури й наслідків світової фінансово-економічної кризи та оптимізація структури й обсягу зовнішнього боргу, недопущення неконтрольованого впливу капіталу за межі держави.

Однак найбільш актуальними викликами глобалізації, які створюють численні загрози економічній безпеці держави, є такі [5]:

1. Нестабільність світової фінансової системи, яка супроводжується незбалансованістю світової торгівлі та інвестиційних потоків між найбільшими економічними центрами світу.

2. Розширення світових ринків для певних видів продукції, товарів і послуг.

3. Поширення кризових явищ.

4. Експансія передових країн світу.

5. Дефіцит ресурсів для розширеного розвитку.

У контексті зазначених викликів глобалізації та з метою підвищення економічної безпеки України, розглянемо основні загрози, що виникають на території нашої держави. Під загрозами, на нашу думку, слід розуміти сукупність реальних або потенційних явищ та подій, які здійснюють негативний вплив на функціонування та розвиток економіки, політики та соціальної

системи, що включає неможливість забезпечення основних потреб населення та держави загалом.

До внутрішніх загроз економічній безпеці України слід віднести [3]:

- низький технологічний рівень більшості галузей, високі витрати виробництва, низьку якість продукції і, як наслідок, низьку конкурентоспроможність національної економіки;

- втрату значної частини науково-технічного потенціалу, позицій на важливих напрямках науково-технічного прогресу;

- деформовану структуру виробництва; зруйнування системи відтворення виробничого потенціалу;

- неефективність державного управління соціально-економічними процесами та ін.

До головних зовнішніх загроз належать [3]:

- імпортна залежність України з багатьох видів продукції, включаючи стратегічні товари, енергоносії, комплектуючі вироби для машинобудування, продовольчі товари;

- нераціональна структура експорту;

- перебування в зародковому стані фінансової, організаційної та інформаційної інфраструктури підтримки конкурентоспроможності українського експорту;

- некерований відтік за кордон інтелектуальних і трудових ресурсів;

- недостатній експортний та валютний контроль і недосконалість митної політики; слабка розвиненість транспортної інфраструктури зовнішньоекономічних стосунків.

Отже, при підвищенні ризиків нестабільності соціально-економічного розвитку України, що виникають під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів середовища та враховуючи те, що на даному етапі необхідно впроваджувати європейські принципи просторового розвитку, децентралізації влади та створення об'єднаних територіальних громад, визнаючи високий виробничо-технологічний, економічний та соціальний потенціал країни, виникає необхідність дослідження пріоритетних напрямів підвищення економічної безпеки нашої України.

З огляду на це, насамперед необхідно виділити основні проблеми забезпечення економічної безпеки, які потребують першочергового вирішення. Слід погодитися з О. Скорук зауважує, що до головних невирішених проблем, які є найбільш гострими на даний момент [6]:

- наявність та загострення економічної кризи в Україні в умовах збройної агресії з боку Російської Федерації;

- зростання корупції;

- погіршення добробуту населення та зростання рівня безробіття;

- підвищення тінізації економічної діяльності;

- різке падіння реального ВВП;

- втрата інвестиційної привабливості нашої держави.

Український уряд надає великого значення забезпеченню національної безпеки в усіх сферах функціонування держави. Виходячи з цих міркувань, Верховна Рада прийняла закон "Про основи національної безпе-

ки України". Відповідно до цього документу, економічна безпека є складовою національної безпеки, для досягнення якої основними напрямами державної політики визначено [1]:

- забезпечення умов для сталого економічного зростання та підвищення конкурентоспроможності національної економіки;

- прискорення прогресивних структурних та інституціональних змін в економіці, поліпшення інвестиційного клімату, підвищення ефективності інвестиційних процесів; стимулювання випереджувального розвитку наукоємних високотехнологічних виробництв;

- вдосконалення антимонопольної політики; створення ефективного механізму державного регулювання природних монополій;

- подолання "тінізації" економіки через реформування податкової системи, оздоровлення фінансово-кредитної сфери та припинення відпливу капіталу за кордон, зменшення позабанківського обігу грошової маси;

- забезпечення збалансованого розвитку бюджетної сфери, внутрішньої і зовнішньої захищеності національної валюти, її стабільності, захисту інтересів вкладників, фінансового ринку;

- здійснення виваженої політики внутрішніх та зовнішніх запозичень;

- забезпечення енергетичної безпеки на основі сталого функціонування і розвитку паливно-енергетичного комплексу, в тому числі послідовного і активного проведення політики енергозбереження та диверсифікації енергозабезпечення;

- забезпечення продовольчої безпеки;

- захист внутрішнього ринку від недоброякісного імпорту — поставок продукції, яка може завдати шкоди національним виробникам, здоров'ю людей та навколишньому природному середовищу;

- посилення участі України у міжнародному поділі праці, розвиток експортного потенціалу високотехнологічної продукції, поглиблення інтеграції у європейську і світову економічну систему та активізація участі в міжнародних економічних і фінансових організаціях;

- недопущення незаконного використання бюджетних коштів і державних ресурсів та перетікання їх у тіньову економіку;

- контроль за експортно-імпортною діяльністю, спрямованою на підтримку важливих для України пріоритетів та захист вітчизняного виробника;

- боротьба з протиправною економічною діяльністю, протидія неконтрольованому впливу національних матеріальних, фінансових, інтелектуальних, інформаційних та інших ресурсів.

Погоджуємося з думкою І. Богданова [2, с. 21], яка полягає в тому, що економічна безпека повинна відповідати двом умовам:

- збереженню економічної самостійності країни, її здатності у власних інтересах приймати рішення, які стосуються розвитку господарства;

- можливості збереження вже досягнутого рівня життя населення та здатності його подальшого підвищення.

Проаналізувавши основні проблеми економічної безпеки України та врахувавши основні умови, яких не-

обхідно дотримуватися у ході її досягнення, пропонуємо такі заходи підвищення економічної безпеки:

- зміцнення цілісності та самостійності держави у сфері економіки;
- подальше реформування економіки та суспільства;
- більш повне за діяння ринкових механізмів та особливо підвищення інвестиційної привабливості України;
- забезпечення умов для зростання економіки шляхом стабілізації виробництва та надання необхідної допомоги бізнес-сектору;
- забезпечення структурної перебудови економіки шляхом переходу на інноваційні моделі розвитку;
- реструктуризація та модернізація української економіки у контексті євроінтеграційних процесів;
- реалізація державної стратегії інформатизації технологій;
- реформування системи пенсійного забезпечення, а також податкової та бюджетної системи;
- попередження нелегального обороту тіньового капіталу;
- планомірне кредитування реального сектору економіки та інфра-структурних проектів;
- збільшення інвестицій у людський капітал, передусім інтелектуальний;
- зменшення політичної й енергетичної залежності від Росії;
- реалістичність у проведенні соціальної політики та встановленні соціальних стандартів.

Отже, економічна безпека є надзвичайно важливим елементом забезпечення національної безпеки України, що стосується всіх сфер життя нашої держави. Забезпечення економічної безпеки України перебуває у складі основних функцій держави і напряму залежить від сучасних внутрішніх і зовнішніх умов. Економічна безпека є однією з восьми складових національної безпеки, яка посідає одне з чільних місць у системі забезпечення національної безпеки України і стосується практично всіх інших складових. Крім того, три складові національної безпеки, а саме економічна, соціальна та екологічна є одночасно складовими сталого розвитку, забезпечення яких буде сприяти сталому розвитку як системи забезпечення національної безпеки, так і країни загалом.

ВИСНОВКИ З ПРОВЕДЕНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ І ПЕРСПЕКТИВИ ПОДАЛЬШИХ РОЗВІДОК У ЦЬОМУ НАПРЯМІ

Отже, економічна безпека країни — це такий стан держави, за якого вона може створювати і розвивати ефективні умови для перспективного розвитку та зростання добробуту громадян. Багато сучасних внутрішніх та зовнішніх негативних явищ в Україні ставлять її економічну безпеку під загрозу, що проявляється у значному падінні виробництва, збільшенні економічної залежності від інших держав і міжнародних організацій, масовому зубожінні населення, втечі наукових кадрів за кордон. На нашу думку, основними загрозами економічній безпеці України на сучасному етапі розвитку є: високий рівень тіньової економіки, несприятливий інвес-

тиційний клімат, надто високий рівень державного боргу, неконтрольовані міграційні процеси, політична нестабільність тощо.

Безперервне спостереження щодо виникнення зовнішніх і внутрішніх загроз дасть можливість виявити їх причини й негативні наслідки, що в майбутньому забезпечить стабільний та стійкий розвиток національної економіки, формування конкурентних переваг території на внутрішньому і зовнішньому ринках, підвищення доходів, покращення якості та рівня життя населення України.

Література:

1. Про основи національної безпеки України: Закон України від 19.06.2003 №964-IV (із змінами, внесеними згідно із Законом №3200IV від 15.12.2005) [Електронний ресурс]. — Режим доступу: zakon1.rada.gov.ua
2. Богданов И.Я. Экономическая безопасность России. Теория и практика. — М.: ТЕИС, 2001. — С. 21.
3. Економічна безпека: навч. посіб. / З.С. Варналій, П.В. Мельник, Л.Л. Тарангул [та ін.]; за ред. З.С. Варналія. — К.: Знання, 2009. — 647 с.
4. Єрмошенко М.М. Фінансова складова економічної безпеки: держава і підприємство: наук. моногр. / Микола Миколайович Єрмошенко, Кіра Сергіївна Горячева. — К.: Національна академія управління, 2010. — 232 с.
5. Левчук О.В. Економічна безпека України в контексті глобалізаційних викликів // Економіка і суспільство. — 2017. — Вип. № 8. — С. 59—64.
6. Скорук О.В. Економічна безпека держави: сутність, складові елементи та проблеми забезпечення / О.В. Скорук // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Сер.: Міжнародні економічні відносини та світове господарство. — 2016. — Вип. 6 (3). — С. 39—42.

References:

1. The Verkhovna Rada of Ukraine (2003), The Law of Ukraine "On the Fundamentals of National Security of Ukraine", available at: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/964-15> (Accessed 05 Feb 2018).
 2. Bohdanov, Y.Ia. (2001), Ekonomicheskaja bezopasnost' Rossyy. Teoryia y praktyka [The economic security of Russia. Theory and practice], TEYS, Moscow, Russia.
 3. Varnalij, Z.S. (2009), Ekonomichna bezpeka [Economic security], Znannia, Kyiv, Ukraine.
 4. Iermochenko, M.M. (2010), Finansova skladova ekonomichnoi bezpeky: derzhava i pidprijemstvo [Financial component of economic security: state and enterprise], Natsional'na akademiia upravlinnia, Kyiv, Ukraine.
 5. Levchuk, O.V. (2017), "Ukraine's economic security in the context of globalization challenges", Ekonomika i suspil'stvo, vol. 8, pp. 59—64.
 6. Skoruk, O.V. (2016), "Economic security of the state: the essence, constituent elements and problems of provision", Naukovyj visnyk Uzhhorodsk'oho natsional'noho universytetu. Serii: Mizhnarodni ekonomichni vidnosyny ta svitove hospodarstvo, vol. 6 (3), pp. 39—42.
- Стаття надійшла до редакції 20.02.2018 р.*